Modern Geográfia
Vol. 16, Issue 4, 2021: 25–47
DOI: 10.15170/MG.2021.16.04.02

Kapusi, János[1]

A kétszintű földrajz érettségi vizsgálata a célnyelvűség szemszögéből – eredmények, kihívások, tapasztalatok

Foreign language geography examinations in the two-tier examination system – achievements, challenges, observations

ABSZTRAKT

Ma Magyarországon a magyar nyelven kívül tíz másik nyelven is lehetőség van földrajzból érettségi vizsgát tenni. Ez a nyelvi változatosság oktatási rendszerünk egyik ritkán hangoztatott érdeme és értéke, hiszen a két tanítási nyelvű és nemzetiségi képzést folytató intézmények tanulói számára lehetővé teszi, hogy bizonyos tantárgyakból – köztük földrajzból is – idegen nyelven érettségizhessenek. A kétszintű érettségi bevezetése óta eltelt vizsgaidőszakok szinte mindegyikében került sor célnyelvű földrajz érettségire; vizsgaszámok alapján a legnépszerűbb választható tárgyak egyike idegen nyelven is. Ezzel párhuzamosan azonban a tantárgy helyzetével és az érettségivel kapcsolatos változások is egyértelműen megmutatkoznak. A tanulmány a nyelvhasználat szempontjából mutatja be a közép- és emelt szintű célnyelvi földrajz érettségi vizsgák sajátosságait, a vizsgák területi eloszlását és a vizsgaszámok időbeli alakulását befolyásoló tényezőket. Ennek a vizsgálatnak a szükségességét nemcsak másfél évtized tapasztalatai, hanem a kerettanterv aktuális változásai és az érettségi vizsga szerkezetét és vizsgakövetelményeit érintő átalakítások is indokolják.

Kulcsszavak: célnyelv, érettségi vizsga, földrajzoktatás, kétszintű érettségi vizsgarendszer, két tanítási nyelvű oktatás, középfokú oktatás, nemzetiségi oktatás

ABSTRACT

In Hungary, Geography final examinations can be taken in ten foreign languages too. This linguistic diversity is one of the less-known, rarely mentioned values of our public education system, allowing students of bilingual and nationality secondary school programmes to take certain subject exams – like Geography – in foreign languages. Since the introduction of the two-tier Matura examination system, the subject has been one of the most popular choices in foreign language too as such examinations have been held in almost all exam periods. However, changes in the subject's prestige and the Matura itself are also clearly reflected. The study provides a detailed analysis of intermediate and advanced Geography final exams by language use and discusses factors influencing the spatial distribution and temporal changes of exam numbers. This study is justified not only by the two-tier system's more than fifteen years of history but by the recent changes of the national curriculum, exam structure and requirements as well.

Keywords: foreign language, Matura (final examination), Geography education, two-tier Matura examination system, bilingual education, secondary education, nationality education

[1] Középiskolai tanár, Debreceni SZC Bethlen Gábor Közgazdasági Technikum / Tóth Árpád Gimnázium doktorandusz, Debreceni Egyetem TTK Földtudományok Doktori Iskola, kapusi.janos@dszcbethlen.hu

BEVEZETÉS

Több mint 17 évvel a kétszintű érettségi vizsgák bevezetését követően küszöbön áll a földrajz érettségi tartalmi és szerkezeti átalakítása. Az egységes vizsgarendszerben minden középfokú intézményre és minden vizsgázóra ugyanazok a feltételek vonatkoznak, függetlenül attól, milyen nyelven tesznek érettségi vizsgát. Ma Magyarországon a magyar mellett további tíz idegen nyelven (továbbiakban: célnyelv) lehet földrajz érettségit tenni. Ez az első kétszintű vizsga (2005) óta több mint hétezer tanulónak sikerült közép- és emelt szinten. A választható érettségi tárgyak között a földrajz a legtöbb nyelven „elérhető" vizsgatárgy.

Mind a nyelvek, mind a vizsgázók száma arra enged következtetni, hogy a célnyelvű földrajz érettségik – és általánosságban a célnyelvű földrajzoktatás – vizsgálata egy számos iskolát, nyelvet és diákot érintő, izgalmas, ugyanakkor a földrajzos szakmai közösségen belül is marginálisan kezelt kutatási terület. Noha a hazai földrajzoktatás évtizedes tapasztalatokkal rendelkező, nyelvi és szakmódszertani szempontból értékes szeletéről van szó, szaktantárgyi tartalmai és eredményei alig kaptak eddig nyilvánosságot. A célnyelvű tantárgyoktatásra általában jellemző, hogy a vizsgálatok zöme a nyelvpedagógia (kéttannyelvű oktatás, tartalomalapú nyelvoktatás) oldaláról közelít, esetleg egy-egy intézmény vagy intézménytípus képzési sajátosságait érinti, miközben tantárgyspecifikus kutatásokra, szakirodalomra alig van példa. A tanulmányban a célnyelvű földrajz érettségi vizsga szerepének bemutatását követően az érettségik oktatásföldrajzi szempontú elemzésének főbb eredményei kerülnek ismertetésre.

KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

A célnyelvű középiskolai földrajzoktatás elmúlt harminc éve

A földrajz – és általában a tantárgyak – idegen nyelven történő oktatásának igen jelentős hagyományai vannak Magyarországon. Az elmúlt évszázadok során latin, német, majd számos nyugati és az etnikai sokszínűség okán legalább ugyanannyi nemzetiségi nyelven zajlott valamilyen formájú oktatás. A földrajz tannyelve és tartalma számos tényezőtől függtek: a tantervek tannyelvpolitikai szándékaitól, a földrajz változó tantárgyi önállóságától, az iskola földrajzi-nyelvi környezetétől, az intézmény típusától, oktatási hagyományaitól vagy éppen a tanárok és taneszközök elérhetőségétől.

A célnyelvű földrajzoktatás jelenének értelmezéséhez az 1980-as évek végének oktatásügyi változásai adják az első lépcsőfokot. Ebben az időszakban állami és helyi kezdeményezésre gyakorlatilag új iskolatípus és képzési forma jött létre: a két tanítási nyelvű oktatás tizennégy intézménnyel indult, napjainkban pedig a közoktatás egyik sikerágazataként tekintünk rá. A kéttannyelvű iskolák köre a rendszerváltás utáni évtizedben elsősorban még gimnáziumokkal bővült, de az 1990-es évek második felétől kezdve már a szakközépiskolák közül is egyre többen indítottak ilyen típusú képzést. Ennek eredményeként a két tanítási nyelvű középiskolai programok száma jóval száz fölé kúszott. A földrajz

már 1987-ben a célnyelven tanítandó tárgyak közé tartozott, azóta pedig mindkét iskolatípusban és minden nyelven megjelent, iskolák és kollégák egyre szélesebb köre tartotta kifejezetten alkalmasnak arra, hogy célnyelven oktassák.

A kéttannyelvű iskolák felfutása mellett a nemzetiségi oktatásban való jelenléttel vált még színesebbé a középiskolai földrajzoktatás nyelvi palettája. A nemzetiségi oktatást folytató intézmények rendkívül fontos szerepet töltenek be a nemzeti kisebbségek oktatásában, az anyaország nyelvének és kultúrájának közvetítésében és megőrzésében. Bár a középfokú oktatásban csak néhány ilyen intézmény van, a célnyelvű földrajzoktatás fontos pilléreinek tekinthetők és nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy hazánkban a magyar mellett tíz idegen nyelven lehessen földrajzot tanulni és földrajzból érettségizni. Tannyelv szempontjából két halmazba sorolhatók a képzések: a kéttannyelvű oktatás jellemzően angol, francia, olasz, orosz és spanyol nyelven, míg a nemzetiségi oktatás horvát, román, szerb és szlovák nyelven folyik. A két halmaz metszetében helyezkedik el a német nyelv, amely a kéttannyelvű és a nemzetiségi oktatásban egyaránt nagy szerepet játszik.

Jelenleg kb. 150 nyelvi képzést folytató középiskola van hazánkban, ezeknek hozzávetőleg a felében tanítják célnyelven a földrajzot. Az, hogy miért a földrajzra esett a választás, több tényező függvénye. A tantárgy interdiszciplináris jellege miatt számos ponton koncentrációs lehetőséget biztosít egyéb tárgyakkal, tudományterületekkel, sőt magához a célnyelvi tematikához is több ponton illeszkedik. Általános meggyőződés, hogy más természettudományos tárgyak követelményeihez, kihívásaihoz képest a földrajz szaktárgyi és szaknyelvi tartalma befogadhatóbb, könnyebben elsajátítható, már viszonylag rövid idő alatt is érzékelhető nyelvi fejlesztésre ad lehetőséget. Ez azért is lényeges, mert a célnyelvi képzést folytató iskolákban a tantárgyak célnyelven történő tanulását megelőzi egy intenzív nyelvtanulási szakasz (pl. nyelvi előkészítő évfolyam vagy általános iskolai alapozó évfolyam formájában), amely lehetővé teszi a tantárgyi ismeretek célnyelven történő elsajátítását, és igény szerint az érettségi szándékot is megalapozza.

A földrajz mint tantárgy jelentőségénél persze jóval nagyobb súllyal esnek latba az iskolai szakmai prioritások (pl. más, az iskola profiljához jobban kapcsolódó tárgy oktatása célnyelven), a fenntartói döntések (pl. új nyelvi képzés vagy szakirány indítása) és a szakos ellátottság adta korlátok (pl. egy adott tárgy célnyelven való oktatására nem áll rendelkezésre képesített szaktanár). Bár az utóbbi években stabilizálódott a célnyelvi képzések száma, néhány intézmény – és fenntartó – a fenti okok miatt a képzés kivezetése mellett döntött, és két tanítási nyelvű osztály helyett csak nyelvi előkészítő osztályt indított.

A célnyelvű földrajzoktatást a középfokú oktatás közelmúltbeli átszervezése is érintette, de nyelvi változatosságát ez számottevően nem befolyásolta. A szakképző intézményekből (szakközépiskolák, technikumok, szakiskolák) történő kiszorulással jelentős veszteségeket szenvedett a földrajz, szinte csak a közgazdasági és turisztikai szakmacsoportos képzésben maradhatott meg – igaz, ezek között viszonylag sok a célnyelvi képzést is folytató iskola.

Az érettségik bevezetésének körülményeiről

Az 1990-es évek második felében időszerűvé vált az érettségi rendszerének korszerűsítése és megkezdődtek az érettségi reformjának szakmai előkészületei. A standardizált kimeneti szabályozás – a vele együtt járó alap- és kerettantervi változásokkal – az addigra meglehetősen heterogénné és széttartóvá váló középiskolai oktatás szereplőit egységes vizsgakövetelmények elé állította közép és emelt szinten egyaránt. Az egységes érettségi rendszer lehetővé tette azt is, hogy a kötelező érettségi tárgyakon felül egyéb célnyelven tanult tárgyakból is lehessen érettségi vizsgát tenni, kiszolgálva ezzel az iskolák és tanulók oldaláról mutatkozó igényeket. A középfokú oktatás nyelvi szempontból „különleges" szereplői azonban nem kaptak egyedi bánásmódot, tehát a kéttannyelvű és nemzetiségi képzésben részt vevő diákokra csak a vizsga és a vizsgáztatás nyelvét, illetve az írásbeli vizsgarészek időhosszabbítását illetően vonatkoztak egyedi rendelkezések, a vizsga tartalmában és szerkezetében nem voltak és ma sincsenek eltérések. A differenciálás tehát csak a vizsgázó döntéseiben, a tantárgy és a szint megválasztásában érvényesül (Horváth-Lukács, 2005).

A földrajz szempontjából nem elsősorban a földrajztanításra fordítható időkeret vagy a tananyag mennyisége tölthette el aggodalommal a szaktanárokat, inkább a két szinthez rendelt követelményeknek való megfelelés, az írásbeli vizsgafeladatok összetettsége, a gyakorlatias – esetenként forrásközpontú – megközelítés, valamint a topográfiai ismeretek és az atlaszhasználat (Ütőné, 2004, 2006). Ez érthető, hiszen korábban a földrajz érettségi hagyományosan csak szóbeli vizsgarészből állt, az átalakított szóbeli vizsga értékelésével és a szaktanári önállósággal kapcsolatos fenntartások ennek ellenére átmeneti nehézséget jelentettek a tanárok számára (Ütőné, 2004). A földrajzot idegen nyelven tanítókra még talán ennél is nehezebb feladat várt: a magyar nyelvű földrajzoktatás akkori taneszköz-ellátottságához mérten jóval bizonytalanabb helyzetben kellett felkészíteni a tanulókat a földrajz érettségi szakmai és nyelvi követelményeire.

Az egységes paramétereknek megfelelően a nyelvi képzésekben tanulóknak is ugyanazoknak a követelményeknek kell megfelelniük, mint a magyar nyelven tanuló társaiknak, különös tekintettel a célnyelvre, amelyre például a két tanítási nyelvű képzésekben korábban más szabályok vonatkoztak (Vámos, 2007). Az egységesítés nemcsak a célnyelvet érintette, minden tantárgyra azonos követelmények vonatkoztak, függetlenül attól, hogy a diákok magyarul vagy idegen nyelven tanulták az adott tárgyat. Ezzel az iskolarendszer egészét tekintve és a nyelvi képzést folytató iskolák hálózatában is lehetővé vált az összehasonlítás – legalábbis a kimenet eredményességét illetően (Vámos, 2007).

Két tanítási nyelvű képzésben az egyes tantárgyak tanítási nyelvéről a *Két tanítási nyelvű iskolai oktatás irányelve* – 26/1997. (VII. 10.) MKM jogszabály, majd a 4/2013. (I. 11.) EMMI rendelet – rendelkezik. Ennek értelmében az iskolák dönthetnek arról, hogy profiljukhoz és lehetőségeikhez mérten meghatározzák a célnyelven tanítandó tantárgyak körét. Mivel a két tanítási nyelvű képzés elvégzéséhez szükség van legalább két célnyelvű tantárgyi érettségi vizsga sikeres teljesítésére, az iskolák a részben vagy teljesen célnyelven ajánlott tárgyak kiválasztásánál törekedtek arra, hogy

a fenti követelménynek mindig megfelelhessenek. Ezek a tárgyak jellemzően a matematika, a történelem, a földrajz, a biológia, a fizika, a kémia, az informatika, a célnyelvi civilizáció, illetve a szakközépiskolák, technikumok vonatkozásában egy-két választott szakmai tárgy (Vámos, 2007). A rendelet előírja, hogy az iskoláknak legalább két éven keresztül biztosítania kell azoknak a tárgyaknak a tanítását, amelyből célnyelvi érettségit lehet tenni. A célnyelven tanított tantárgyak rendkívül hatékonyan támogatják azt a nyelvi képzésekben vállalt célt, hogy a tanuló a képzés végére a KER szerinti B2 (a valóságban azonban inkább C1 szintű) nyelvtudással és – lehetőség szerint – felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezzen.

MÓDSZEREK

A célnyelven tett földrajz érettségik vizsgálatát az Oktatási Hivatal nyilvános adatbázisa (https://www.ketszintu.hu/publicstat.php) alapján végeztem a 2006 májusa és 2021 májusa között szervezett tavaszi és őszi vizsgaidőszakok vonatkozó adatsorainak lekérdezésével. Az elemzés során elsősorban a tannyelvhasználatra, a vizsgák számára és a területi eloszlásra (19 megye és Budapest) fókuszáltam, de az iskolatípusokban, vizsgafajtákban és az eredményességben megjelenő tendenciákat, anomáliákat is rögzítettem.

Az, hogy egy vizsgaidőszakban hány nyelven tettek földrajz érettségit hazánkban, nem csak az összesített statisztikából derül ki, hiszen a feladatlapok is feltöltésre kerülnek az Oktatási Hivatal honlapjára (https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/feladatsorok). A kétszintű bevezetésének időszakában azonban jelentkezik némi adathiány a nyilvánosan kereshető adatbázisban: részletes vizsgatárgyi adatsorok csak 2006 májusától elérhetők, ezért a korábbi vizsgaidőszakok adatait a beszámítós adatokból való következtetéssel lehet elérni.

Az Oktatási Hivatal honlapján vizsgaidőszakokra, tantárgyakra, szintekre, régiókra és megyékre bontva tették kereshetővé az érettségi adatokat, a települési szintű adatok azonban nem publikusak. Ez némileg korlátozta a kutatás mélységét és pontosságát, de a célnyelvi képzéseket folytató intézmények ismeretében még így is viszonylag nagy pontossággal lehet településekhez és iskolákhoz kötni az adatokat. Mivel azonban másfél évtized statisztikáiról van szó, előfordulhat, hogy egy-egy adat olyan képzéshez és iskolatípushoz kötődik, amely azóta már kivezetésre került, átalakult vagy megszűnt. Az emelt szintű vizsgák kapcsán pedig a rendkívül alacsony őszi vizsgaszámok miatti „felfedési kockázat” jelentett némi korlátot, de a folyamatok, összefüggések feltárását ezek az apróbb hiányosságok nem befolyásolták.

Az adatgyűjtés mellett két, a földrajz érettségi vizsgák szervezésében érintett, nagy tapasztalattal rendelkező szakértővel is interjút készítettem, hogy a vizsgák összeállításával, a vizsgaszervezés szakmai kereteivel és gyakorlati kihívásaival is megismerkedjek. Az eredmények értékelése és a konklúziók megfogalmazása során – a fenti adatsorok elemzésén túl – ezekre az információkra, valamint az elmúlt 12 év során felkészítő, javító és vizsgáztató tanárként szerzett tapasztalataimra is támaszkodtam.

EREDMÉNYEK

A földrajz helye a célnyelven tanított tárgyak között

Érdemes elhelyezni a földrajzot a célnyelven tanított érettségi tárgyak körében. A kötelező érettségi tárgyak (matematika, történelem) mögött a földrajz a kétszintű rendszer bevezetése óta egyike azon választható tárgyaknak, amelyek viszonylag sok nyelven elérhetők, és gyakran szerveznek belőlük célnyelvű érettségi vizsgát.

1. ábra: Közép- és emelt szintű célnyelvi földrajz érettségik az egyes vizsgaidőszakokban (2005–2021).

Figure 1. Geography intermediate and advanced level examinations in foreign languages (2005–2021).

vizsgaidőszak év / tavaszi-őszi		célnyelvek									
		angol	francia	horvát	német	olasz	orosz	román	spanyol	szerb	szlovák
2005	tavaszi										
	őszi										
2006	február										
	tavaszi	E									
	őszi	E									
2007	tavaszi	E			E						
	őszi				E						
2008	tavaszi	E									
	őszi										
2009	tavaszi	E		E							
	őszi										
2010	tavaszi										
	őszi	E							E		
2011	tavaszi				E						
	őszi	E									
2012	tavaszi				E						
	őszi				E						
2013	tavaszi	E			E						
	őszi				E						
2014	tavaszi	E			E						
	őszi										
2015	tavaszi	E			E						
	őszi										
2016	tavaszi				E						
	őszi										
2017	tavaszi				E						
	őszi										
2018	tavaszi	E			E						
	őszi										
2019	tavaszi			E							
	őszi										
2020	tavaszi	E			E						
	őszi										
2021	tavaszi	E									
	őszi										
összes vizsgaidőszak		28	25	19	29	25	5	3	22	3	6

	Az adott nyelvből szerveztek középszintű érettségi vizsgát. / Geography intermediate level examination was held in that language.
E	Az adott nyelvből emelt szintű érettségi vizsgát is szerveztek. / Geography advanced level examination was held in that language.
8	„Nyolcnyelves" vizsgaidőszakok. / Exam periods in which Geography exams were held in eight foreign languages.

T – tavaszi vizsgaidőszak / spring exam period (May-June)
Ő – őszi vizsgaidőszak / fall exam period (October)

Forrás: Oktatási Hivatal, https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/feladatsorok, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Sources: exam papers and statistics of the public database on the website of the Educational Authority of Hungary

Nyelvek szintjén a német és az angol emelkedik ki, ezeken a nyelveken 29 és 28 vizsgaidőszakban szerveztek érettségit, de olasz, francia, spanyol és horvát nyelven is több mint 18 alkalommal került sor erre. A kisebb nyelveken csak néhány (3–6) vizsgaidőszakban szerveztek vizsgákat, orosz és szerb nyelven a vizsgált időszak első felében, román nyelven 2015 után, szlovák nyelven pedig mindkét időszakban szerveztek vizsgát, de alacsony vizsgaszámok mellett (1. ábra).

Összesen négy olyan vizsgaidőszak volt, amikor nem kellett célnyelvi földrajz érettségi vizsgát szervezni, ebből három az előrehozott vizsga kivezetését követő őszi vizsgaidőszak volt. A tavaszi

időszakok nyelv szempontjából jóval színesebbek, de 2016 és 2013 között az őszi időszakokban is rendre több célnyelven jelentkeztek be érettségi vizsgára a tanulók. Érdekes a „nyolcnyelves" vizsgaidőszakok helyzete: a 2006 tavaszi helyzet a kétszintű bevezetését követő lelkesedéssel, kísérletezéssel magyarázható, míg a 2012 tavaszi adatok már a rendszerhez való alkalmazkodást és nagy önbizalmat tükröznek. (Ebben az időszakban általában hat-hét nyelven is szerveztek földrajzból érettségit.) A 2020. tavaszi érdeklődésre pedig egyértelműen az előrehozott vizsga „újraindítása" a magyarázat, noha ez a lehetőség a koronavírus-járvány okán eltörölt szóbeli vizsgák miatt kissé csonka maradt.

Egy közel tíz évvel ezelőtti vizsgálatban is megfogalmazódott, hogy a két tannyelven tanuló diákok körében a földrajz az egyik legnépszerűbb választható természettudományos tárgy (Katona-Farsang, 2012), amely az idegen nyelven vizsgázók arányát nézve a természettudományos tárgyakon túl még a kötelező vizsgatárgyak közé sorolt történelmet is megelőzi. Bár azóta számos változás érintette a közoktatás egészét és a földrajz tantárgyi helyzetét is, ennek a megállapításnak az igazságtartalma – legalábbis az érettségik szempontjából – nem változott.

A többi természettudományos tárggyal való összevetésben egyértelműen kiemelkedik a földrajz (10 nyelven lehet belőle érettségit tenni). Egy átlagos tavaszi vizsgaidőszakban jellemzően 5-7 nyelven tesznek középszintű földrajz vizsgát a tanulók. Ehhez egyedül az informatika (8 nyelv) népszerűsége mérhető, köszönhetően az előrehozott érettségi szabályozásában bekövetkező változásnak, ami az idegen nyelvek mellett kizárólag az informatikának kedvezett. Érdekes, hogy a földrajz volt az egyetlen választható érettségi tárgy, amelyből három, egymástól jól elkülönülő vizsgaidőszakban is egyszerre nyolc idegen nyelven jelentkeztek be középszinten.

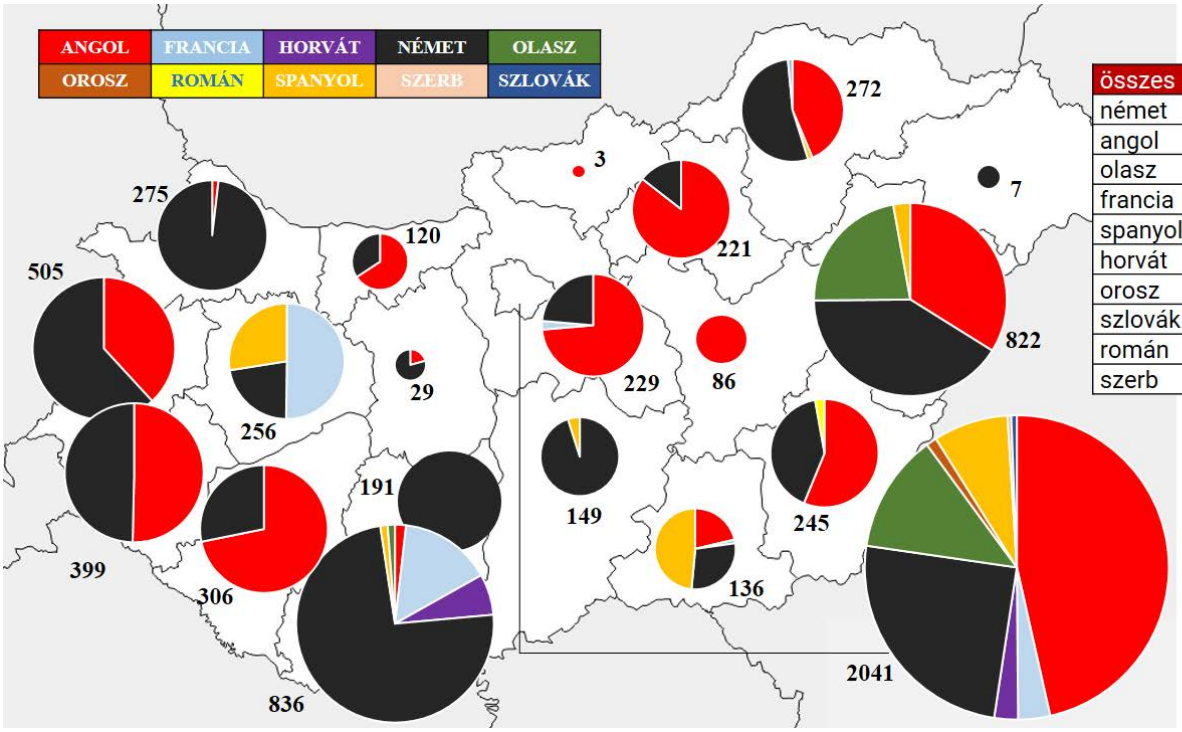
Összességében elmondható, hogy a kötelezőket leszámítva a földrajz a választható érettségi vizsgatárgyak közül a legtöbb idegen nyelven és a legtöbb vizsgaidőszakban választott tárgy, amit nemcsak leírni és kimondani jó, de egy olyan dimenzióját mutatja a középiskolai földrajzoktatásnak, ami talán még a földrajztanárok körében sem igazán ismert. Bár a fizika (7 nyelv), a biológia (6 nyelv) és a kémia (4 nyelv) köznevelésben és szakképzésben betöltött szerepe is átalakulóban van, jó lenne, ha a képzési paletta változatossága a célnyelven tanított természettudományos tárgyak vonatkozásában is megmaradna. Ez viszont hosszabb távon nem is annyira a fenntartói vagy iskolai döntések, mint inkább a szakos ellátottság és a tanításhoz szükséges magas szintű nyelvtudással rendelkező tanárok „kinevelésének" a függvénye.

A középszintű célnyelvű földrajz érettségik területi eloszlása

A kétszintű érettségi bevezetése óta tíz nyelven több mint 7100 vizsgázó tett sikeres földrajz érettségi vizsgát középszinten. Ez a teljes földrajz középszintű vizsgázói létszám 3,6%-a. A vizsgák száma mind a területi egységek (19 megye és Budapest), mind a nyelvek szintjén jelentős változatosságot és eltéréseket mutat (2. ábra).

2. ábra: A középszintű célnyelvi földrajz érettségi vizsgák száma, illetve nyelvi és területi megoszlása Magyarországon a kétszintű érettségi bevezetése óta

Figure 2. Total number and spatial and linguistic distribution of intermediate level Geography examinations across Hungary since the introduction of the two-tier Matura examination system

Saját szerkesztés, adatok: Oktatási Hivatal, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php, alaptérkép: d-maps.com

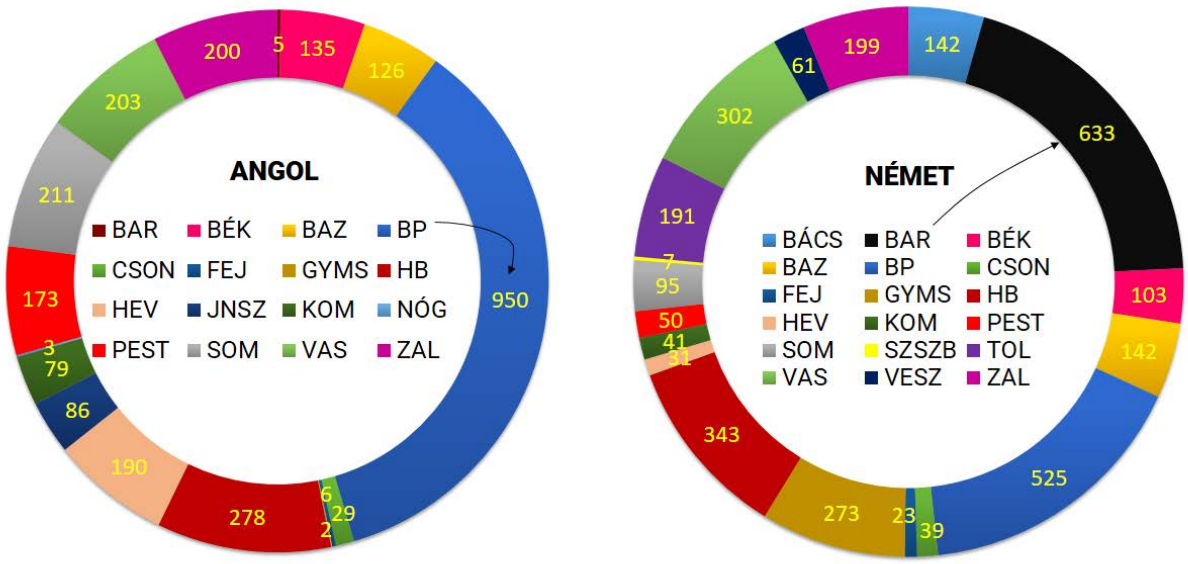
Own editing, data source: Educational Authority of Hungary, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php, base map: d-maps.com

A vizsgázók négyötöde német (kb. 44,4%) vagy angol (37,8%) nyelvből vizsgázott, ami nem meglepő, hiszen iskolarendszerünk két leggyakrabban tanított idegen nyelvéről van szó. A német nyelv kiemelkedő aránya azzal magyarázható, hogy ez a nyelv az egyetlen, amely két tanítási nyelvű és nemzetiségi oktatásban is megjelenik. A német nyelvű képzésekben nagyobb arányban jelenik meg a földrajz a célnyelven tanított tárgyak között, mint az angol nyelvű képzésekben, noha belőlük iskolaszám és tanulói létszám szintjén is több van. A német jelentőségét mutatja, hogy csupán két olyan megye van (Jász-Nagykun-Szolnok és Nógrád), ahol nem szerveztek német nyelvű földrajz érettségi vizsgát, de angolból is csak négy ilyen megyére (Bács-Kiskun, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Veszprém) volt eddig példa. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ilyen nyelvű képzések az adott megyében nincsenek, mindössze arra utal, hogy az ottani intézmények földrajz helyett más tárgyakat oktatnak célnyelven. A megyék több mint felében a német nyelven vizsgázók száma meghaladja az angol nyelven vizsgázókét (3. ábra). Érdekes, hogy a német nyelv dominanciája nemcsak azokban a nyugati megyékben feltűnő, ahol akár földrajzi alapon is magyarázható lenne a német nyelvi képzések magasabb aránya , hanem számos keleti megyében is. Az angol nyelv terén Budapest és Pest megye

vizsgaszámai emelkednek ki. Néhány megyében csak angol vagy német nyelvű vizsgákra volt eddig példa; ezek pedig jellemzően ugyanahhoz az intézményhez köthetők.

3. ábra: Az angol és német nyelvű középszintű földrajz érettségik területi megoszlása a kétszintű érettségi bevezetése óta

Figure 3. Spatial distribution of Geography intermediate level examinations in English and German since the introduction of the two-tier Matura examination system

Területi egységek rövidítése / Spatial unit abbreviations:
BÁCS – Bács-Kiskun, **BAR** – Baranya, **BÉK** – Békés, **BAZ** – Borsod-Abaúj-Zemplén, **BP** – Budapest, **CSON** – Csongrád-Csanád, **FEJ** – Fejér, **GYMS** – Győr-Moson-Sopron, **HB** – Hajdú-Bihar, **HEV** – Heves, **JNSZ** – Jász-Nagykun-Szolnok, **KOM** – Komárom-Esztergom, **NÓG** – Nógrád, **PEST** – Pest, **SOM** – Somogy, **SZSZB** – Szabolcs-Szatmár-Bereg, **TOL** – Tolna, **VAS** – Vas, **VESZ** – Veszprém, **ZAL** – Zala

Saját szerkesztés, adatok: Oktatási Hivatal, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Own editing, data: Educational Authority of Hungary, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Az olasz, spanyol és francia nyelv együttesen a vizsgák 15%-át adja; a vizsgázók száma a közelmúltban lépte át az ezret. E három nyelvből Budapesten kívül csak a nagyobb vidéki iskolaközpontokban (elsősorban Debrecen, Pécs, Veszprém, Szeged, kisebb arányban Kecskemét és Miskolc) szerveztek érettségi vizsgát. Érdekes, hogy olasz nyelven Budapesten kívül csak két megyében érettségiztek ebből a tárgyból – két fővárosi, egy debreceni és egy pécsi iskola folytat magyar-olasz kéttannyelvű képzést –, de a vizsgázók száma magasabb, mint a főváros mellett öt-hat megyében is jelen lévő spanyol és francia nyelven érettségizőké. Francia-magyar és spanyol-magyar kéttannyelvű képzés összesen tizenhat intézményben működik, de ezek eleve viszonylag kis létszámú képzések, és csak egy részük ajánlja a földrajzot idegen nyelven.

A kizárólag nemzetiségi oktatásban megjelenő nyelvek közül kiemelkedik a két megyében is (Pécs, Budapest) jelentős hagyományokkal bíró horvát nyelv. A földrajzból orosz, román, szerb és szlovák nyelven vizsgázók száma rendkívül alacsony volt, román nyelvű vizsgát csak Békésben, orosz, szerb és szlovák nyelvű vizsgát pedig csak a fővárosban szerveztek.

A földrajz érettségik nyelvi színességét mutatja, hogy tizenöt olyan megye van, ahol legalább két idegen nyelven lehetőségük volt a tanulóknak számot adni tudásukról. Ebből a szempontból a legsokszínűbb megyénk Baranya (hat különböző nyelv), ahol az eleve soknemzetiségű, nemzetiségi oktatásban is nagy hagyományokkal bíró környezetet színes kéttannyelvűs kínálat egészíti ki. Nyelvi változatosság tekintetében Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád-Csanád és Hajdú-Bihar (négy-négy) mellett Békés, Pest és Veszprém (három) is kiemelhető. Budapesten – a románt leszámítva – minden nyelven szerveztek már érettségit, a vizsgák közel 30%-ára a fővárosban került sor, a dobogóra Baranya és Hajdú-Bihar állhatna, közel azonos vizsgaszámmal. A lista végén szereplő megyék (Jász-Nagykun-Szolnok, Fejér, Nógrád és Szabolcs-Szatmár) helyezését elsősorban a célnyelvi képzést folytató iskolák alacsony száma indokolja. (Nógrád esetében a demográfiai trendek is lényegesek: legkisebb lakónépességű megyénk adja a legkevesebb földrajz érettségizőt is.)

Budapest vizsgaszámait a demográfia mellett az intézményi kínálat is indokolja: minden iskolatípusban és szinte minden nyelven szerveztek már középszintű földrajz érettségit. A regionális központok és megyeszékhelyek mellett fontos kiemelni a környezetükből kiemelkedő, nagy hagyományú nyelvi képzésekkel rendelkező kis- és középvárosokat (pl. Sárospatak, Kőszeg, Mosonmagyaróvár, Gödöllő, Mezőberény, Gyönk) is, ahol – bár települési adatok híján ez a térképről nem derül ki, de az intézmények ismeretében tudunk erre következtetni – rendszeresen vannak célnyelven érettségiző csoportok.

A középszintű célnyelvű földrajz érettségi vizsgaszámok időbeli változásai

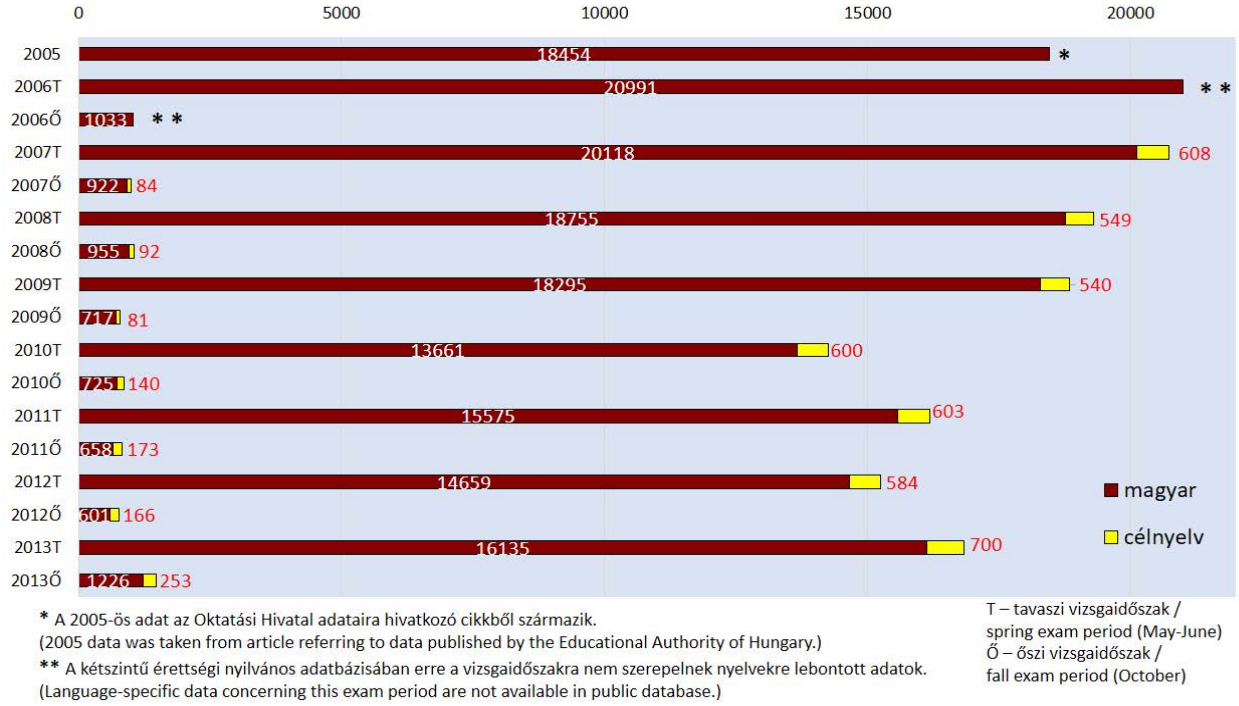
A kétszintű vizsgarendszer bevezetése óta – 2021 tavaszával bezárólag – 34 vizsgaidőszakra került sor, emellett több, a földrajz tantárgyi helyzetét, valamint az érettségi szándékot és eredményeket befolyásoló változás is bekövetkezett. Érdemes a kétszintű érettségik bevezetése óta eltelt időszakot két szakaszra bontva vizsgálni.

Az időszak első fele (2005–2013) még a tantárgy jelentősége, presztízse és népszerűsége szempontjából pozitív képet mutat, magas vizsgázói számokkal (4. ábra). A kétszintű bevezetése után 2006-ban és 2007-ben is meghaladta a 20 ezret a középszinten érettségizők száma. Bár ezt követően a számok csökkentek, az első szakasz egészét nézve mégis 15 ezer fölött maradtak minden naptári évben. A 2010-es visszaesés a felnőttoktatásban megjelenő új szabályozásnak – a kötelező idegen nyelvi érettségi előírása – köszönhető (Láng, 2014; Ütőné, 2019), de ez csak a magyar nyelven vizsgázókat érintette.

Az előrehozott érettségi lehetősége viszont szintén ekkorra forrta ki magát a célnyelvi képzésekben is, tehát amíg a magyar nyelven érettségizők száma csökkent, a célnyelven vizsgázóké növekedésnek indult. Ennek köszönhetően a célnyelven vizsgázók részaránya a teljes vizsgázói létszámon belül lassan emelkedett (4–5% közé), és az őszi vizsgaidőszakok népszerűsége is láthatóan nőtt.

4. ábra: Földrajzból magyar nyelven és célnyelven vizsgázók száma vizsgaidőszakokra bontva középszinten (2005–2013)

Figure 4. The number of Geography intermediate level examinations in Hungarian and in foreign languages per exam period (2005–2013)

Forrás: Oktatási Hivatal, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php; Ütőné, 2019

Sources: Educational Authority of Hungary, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php; Ütőné, 2019

Az egy naptári éven belül letett célnyelvi földrajz érettségik száma 2013-ban volt a legmagasabb, meghaladta a 950 főt. A tavaszi vizsgaidőszakokban jellemzően 6–7 nyelven is érettségiztek a tanulók, sőt 2006 után 2012 tavasza is „nyolcnyelves" vizsgaidőszak volt. Az előrehozott vizsgalehetőség kivezetése jelenti az első periódus végét: aki tehette, 2013 tavaszán és őszén élt az utolsó földrajzos előrehozás lehetőségével (ezt követően erre már csak idegen nyelvből és informatikából volt lehetőség erre). Ez egyértelműen látszik is a vizsgaszámokon.

A célnyelvi földrajz érettségik között – a magyarhoz képest – rendkívül alacsony volt a kiegészítő, pótló, javító, ismétlő és szintemelő vizsgák száma, ezzel párhuzamosan viszont kiemelkedően magas az előrehozott vizsgák aránya. Az előrehozott vizsgák kiteljesedését nagyban segíthette, hogy a kétéves földrajzi tanulmányokat követően, némi rákészüléssel egy érettségi tárgy terhétől megszabadulhatott a diák. Ez tanulói oldalról jó lehetőségként, a vizsgaszervezés oldalán pedig megnövekedett igényként jelentkezett – elsősorban középszinten (Teperics, 2011; Ütőné, 2019, 2020). Sőt, a kéttannyelvűben tanulók egy része kihasználhatta azt a helyzetet, hogy az öt évfolyamos, nyelvi előkészítő évet magában foglaló képzésekben a földrajz a hagyományos középiskolai képzésekhez képest magasabb évfolyamon lépett be, ez a plusz egy év pedig a nyelvi és földrajzi kompetencia szintjén is hozzájárulhatott a vizsga sikeres teljesítéséhez.

Az időszak második felét (2013–2021) a tantárgy pozícióit és megítélését érő veszteségek és a korábbi számok töredékére visszaeső vizsgahajlandóság jellemezte. A tízezres „tömegeket" a néhány ezres „rendes" vizsgaidőszakok váltották fel, az őszi vizsgalehetőség gyakorlatilag eltűnt, és a célnyelvi vizsgaszámok is ezt a folyamatot tükrözték (5. ábra). Az előrehozott vizsga elvesztésével értelemszerűen visszaesett a tantárgy tanulását és az érettségi szándékot megalapozó motiváció, a potenciális vizsgázói csoportok mérete a legtöbb helyen csökkent, bár nyelv és iskolatípus terén is jelentős különbségek mutatkoznak abban, hogy ezek az alacsony számok milyen arányban oszlottak meg a tudatosan földrajzból készülők és a kényszerből vizsgázók között. 2015 és 2016 tavaszán még kimutatható volt egy kisebb hullám, ami elsősorban annak a két évfolyamnak köszönhető, akik már nem hozhattak előre, de szándékukat megtartva a rendes vizsgaidőszakban leérettségiztek földrajzból. A zuhanás nem állt meg, egyes megyékből teljesen eltűntek a célnyelven érettségizők. A lejtő aljára érve a magyarul vizsgázók száma 5000 alá, a célnyelven vizsgázóké 200 fő alá esett, majd nagyon hasonló vizsgaszámokkal stabilizálódott. Ebből részben arra is következtethetünk, hogy évről évre többnyire ugyanazokból az iskolákból hasonló létszámú tanulócsoportok döntenek a célnyelvi földrajz érettségi mellett. A szakképzés átalakítása és a földrajz kiszorulása a szakképző intézmények (a nyelv szempontjából szakgimnáziumok, ma technikumok) többségéből tovább szűkítette a földrajz érettségizők körét. Célnyelvi földrajz érettségivel a gimnáziumok mellett már csak a képzési profil alapján kedvezményezettnek számító szakképző intézmények tanulói számolhattak. (A földrajz oldaláról nézve kisebb jelentőségű, de az összkép szempontjából fontos változás, hogy ebben az időszakban – kimondatlanul is a két tanítási nyelvű képzések eredményességével meghatározott minőségi kritériumok hatására – a célnyelvi képzés több iskolában is kivezetésre került.)

Az előrehozott vizsga visszavezetése már 2020 tavaszán fellendülő pályára állíthatta volna a földrajz érettségit, de a járványügyi helyzet ezt még nem tette lehetővé. Igaz, a 2020. októberi magasabb vizsgázói szám a 2020 májusában előrehozni szándékozók pandémia miatt történő vizsgahalasztásából fakad. A 2021-es számok viszont azt sejtetik, hogy a magyarul és a célnyelven érettségizők száma is emelkedésnek indult. Az előrehozott vizsga ismételt lehetősége elsősorban a középszinten vizsgázók számát növeli majd, míg a felsőoktatásban való továbbtanuláshoz előírt emelt vizsga szüksége, valamint a földrajz választható felvételi tárggyá válása a gazdaságtudományi képzésekben értelemszerűen az emelten vizsgázók számában hozhat majd ugrásszerű növekedést (Ütőné, 2021).

5. ábra: Földrajzból magyar nyelven és célnyelven vizsgázók száma vizsgaidőszakokra bontva középszinten (2014-21)

Figure 5. The number of Geography intermediate level examinations in Hungarian and in foreign languages per exam period (2014–2021)

Forrás: Oktatási Hivatal, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Source: Educational Authority of Hungary, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

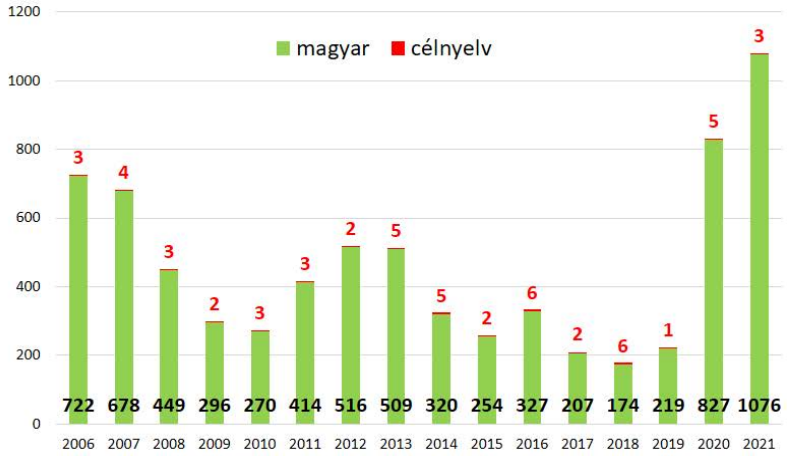
Célnyelvi földrajz érettségi vizsgák emelt szinten

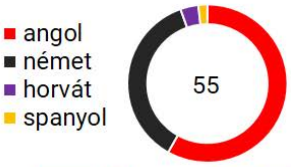
A középszintű érettségi vizsgákkal kapcsolatban bemutatott változások hullámai az emelt szinten érettségizők adataiban is visszaköszönnek, bár a vizsgaszámok lényegesen alacsonyabbak. Az Oktatási Hivatal statisztikáiból kinyerhető adatok alapján a kétszintű bevezetése óta összesen 7313 fő tett emelt szintű földrajz érettségi vizsgát, ebből 55 fő célnyelven. A célnyelven vizsgázók kétharmada angolul, egyharmada pedig három másik nyelv (német, horvát, spanyol) egyikén vizsgázott, tehát a tíz idegen nyelv közül négy képviseltette magát emelt szinten is. A vizsgákból 25-öt Budapesten, 30-at pedig tíz megyében szerveztek meg (6. ábra). Elgondolkodtató párhuzam, hogy emelt szinten hozzávetőleg annyian vizsgáztak a kétszintű vizsgarendszer tizenhat éve során, mint célnyelven összesen, tehát valamivel több mint hétezren.

Az emelt szintű vizsgák számában ugrásszerű változások sokáig nem következtek be, hiszen számos felsőoktatási intézmény nem várta el a nyilván nehezebb és több felkészülést igénylő emelt szintű földrajz érettségi megszerzését, ami így súlytalan maradt. Amíg az emelt szintű földrajz érettségi csak a geográfus és földrajztanári képzésre való jelentkezésnél számított – sőt ez sem volt mindenhol jellemző –, az összességében kevésbé népszerű természettudományos tárgyakból jóval nagyobb arányban emelteztek, ugyanis a magasabb presztízsű, kedvezőbb munkaerőpiaci megítélésű szakmákra felkészítő képzések ezt megkövetelték (Teperics, 2015).

6. ábra: Emelt szintű földrajz érettségik célnyelven vizsgaszámok, nyelvek és területi egységek szerint

Figure 6. Advanced level Geography examinations by exam numbers, languages and adminitrative units

	angol	német	horvát	spanyol
BÁCS				1
BAR	1	4	2	
BP	15	10		
GYMS	1			
HB	4			
JNSZ		1		
KOM	1			
PEST	3	4		
SOM	4	1		
VAS	2			
ZALA	1			

Saját szerkesztés, forrás: Oktatási Hivatal, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Own editing, source: Educational Authority of London, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Azzal, hogy az emelt szinthez kapcsolódó elvárások megnőttek, és az emelt földrajz érettségi már a gazdasági karokra való bejutáshoz is hozzásegítheti a tanulókat, a vizsgaszámok nagyságrendje is megváltozott. A földrajzból emelt szinten érettségizők száma – a járványhelyzet ellenére is – 2020-ban és 2021 tavaszán is rekordot döntött, átlépve az ezer fős határt.

Néhány gondolat az írásbeli és szóbeli vizsgák gyakorlati megvalósításáról

A magyar nyelven és célnyelven érettségiző tanulóknak az írásbeli szempontjából ugyanarra kell készülniük, hiszen az írásbeli feladatsorok szerkezete, tartalma, pontszáma azonos. Egy vizsgaidőszakban a tételkészítők két feladatsort sorsolnak ki és a kettő egyike kerül majd célnyelvekre fordításra, függően attól, mely nyelveken jelentkeztek be a diákok. A fordítást nyelvszakos tanárok, fordításban járatos szakemberek végzik és lektorálják, ami részben garanciát jelent arra, hogy szöveghű, mégis a tanulók nyelvi szintjén teljesen értelmezhető fordítások készülnek. Bizonyos témakörökben (pl. földrajzi övezetesség) problémát jelenthetnek a terminológiai eltérések, hiszen a tananyagban és vizsgakövetelményekben is szerepelnek olyan fogalmak, melyek nem egyeznek az adott célnyelven, külföldi tankönyvekben használt szaknyelvi kifejezésekkel. A tételkészítéskor igyekeznek figyelni arra, hogy minél kevesebb olyan feladat vagy ábra szerepeljen, amely okot adhatna a szakkifejezések eltéréseiből fakadó félreértésekre, vitákra. (E dilemmák feloldására megoldást jelenthetnének az olyan, kifejezetten célnyelvi képzésekre készített tankönyvek és segédanyagok, melyek egyértelműsítenék a terminológiával kapcsolatos elvárásokat, viszont költséghatékonysági okokból – vagy érdektelenségből – eddig nem készültek el.)

Szintén megoldást jelenthetne, ha a vizsgakövetelmények, a topográfiai névanyag és a közép- és emelt szinten elvárt fogalmak elérhetőek lennének minden olyan célnyelven, amelyen földrajz érettségit lehet tenni. A kétszintű érettségi bevezetése óta ezek kizárólag magyar nyelven kerülnek publikálásra, ami a célnyelvűség szempontjából jelentős hiányosság és szemben áll az egységesség elvével – igaz, az egyes célnyelveket tanító tanári közösségek eltérő módon ítélik meg a célnyelvi érettségi felkészítést orientáló „háttértámogatás" igényét.

Szaktanári tapasztalatom szerint a magyar és idegen nyelven készített feladatsorok között nehézségben nincs szignifikáns különbség, inkább egyes feladatok megfogalmazása, összetettsége szintjén fordulnak elő eltérések.

Lényeges kiemelni, hogy az idegen nyelven érettségizők minden vizsgarészben 25%-os időhosszabbítást kapnak, így a középszintű dolgozatot 120 helyett 150 perc alatt oldhatják meg, de még ennek ellenére is előfordul néha, hogy a lassabban dolgozó, nyelvileg kevésbé felkészült tanulók kifutnak az időből. Ez a jelenség nagyobb arányban az előrehozott érettségik esetében fordulhat(ott) elő. Ahogy tíz évvel ezelőtt, úgy most is mérlegelni kell, hogy az előrehozni szándékozó diákok elérték-e azt a nyelvi szintet, amit az idegen nyelvű földrajz érettségi megkövetel tőlük. Nemcsak az írásbeli vizsga nyelvi szintjéről, az instrukciók, források megértéséből vagy meg nem értéséből fakadó veszélyekről van itt szó, hanem a szóbeli vizsga követelményeiről, a szóbeli kompetenciák meglétéről is. Különösen nagy jelentősége lehetett a szaktanári orientációnak azon tanulók esetében, akik úgy hozták előre az érettségit földrajzból célnyelven, hogy korábban sem célnyelvi érettségin (pl. középszintű angol nyelv), sem nyelvvizsgán nem szereztek vizsgarutint.

Az egységesség jegyében a szóbeli vizsgarész lebonyolításában magyar és idegen nyelven semmi különbség nincs. Mivel az érettségi a szaktárgyi és szaknyelvi kompetenciát egyszerre méri, joggal merül fel a kérdés, hogy a szóbeli feleletek értékelése során hol jelenik meg a nyelvhasználat, és milyen lehetőséget ad erre az értékelési útmutató a szaktanároknak. Az aktuális szabályok szerint a tételek közép- és emelt szinten egyaránt két, természet- és társadalomföldrajzi témakörben megfogalmazott feladatból állnak, a két felelettel pedig összesen 50 pont szerezhető. Feladatonként 20 pont adható a tartalmi összetevőkre, 2 pont a logikus felépítésre és 3 pont a szaknyelvre, valamint a térkép- és eszközhasználatra.

A célnyelven tett szóbeli vizsgán a felelet felépítését és a szaknyelv használatát nem a nyelvi, hanem a földrajzi kompetencia értékelésének szempontjai szerint kell értékelni. Tehát egy jól felépített, szakmailag egyébként tartalmas felelet jó eséllyel akkor is magas pontszámot ér, ha nyelvhelyesség terén alacsony színvonalú. Mivel a nyelvhasználat mint szempont nem jelenik itt meg, az értékelés valamelyest kényszerhelyzetbe hozza a vizsgáztató tanárokat, akik nyilván a nyelvi megvalósítás minőségét is próbálnák érvényesíteni a fenti pontrendszerben.

Meggyőződésem szerint a nyelvi értékelés hiánya ellenére is pontosan tudják a szaktanárok, hogy milyen teljesítmény mennyit ér és ezt képesek a szóbeli pontszámokban is megjeleníteni. Ettől függetlenül érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy a célnyelven tett tantárgyi szóbelik értékelésében egy külön nyelvi részpontszám is megjelenjen. Egyrészt azért, mert meglehetősen szakmaiatlan egy

célnyelven tett feleletet a célnyelvi elvárások érvényesítése nélkül értékelni, másrészt pedig azért, mert jobban elkülönülnének a szaktárgyi és nyelvi aspektusok, a szaktanároknak így valamivel nagyobb mozgástere lenne a diákok teljesítményének értékelése során. Ennek a részpontszámnak a részleteit az idegen nyelv és célnyelvi civilizáció tantárgyak értékelési útmutatójában szereplő felosztáshoz hasonló módon lenne érdemes kidolgozni. Ez persze csak gondolatkísérlet, hiszen a 2024-től érvényes érettségi vizsgakövetelmények nem tartalmaznak ilyet, viszont bevezetik a projektérettségi lehetőségét, amely egy érdekes, talán a jelenleginél vonzóbb alternatívát jelenthet a földrajzból érettségizők számára (Neumann, 2021).

Eredményvizsgálat egy megye példáján

A fenti adatokat és összefüggéseket konkrétabban lehet értelmezni egy kiválasztott megye példáján. Hajdú-Bihar a második legnagyobb vizsgaszámmal bíró megye, ahol négy nyelven folyik célnyelvi képzés, többféle iskolatípusban (Kozma et al., 2013). Az összes érintett intézmény debreceni és két tanítási nyelvű képzést folytat, nemzetiségi oktatásban a földrajzot célnyelven oktató intézmény nincs. (Az 1990-es évek közepén még nem volt a megyében ilyen típusú képzés.) A kétszintű bevezetése óta összesen 822 fő érettségizett középszinten célnyelven, ez a teljes vizsgázói létszám 6,6%-a. A vizsgázók száma alapján legtöbben (343) német nyelven, szakgimnáziumi képzésben tettek földrajz érettségit. Angolul több intézményben is lehetőség volt érettségi vizsgát tenni, a vizsgázók (278) kétharmada szakközépiskolai, egyharmada gimnáziumi képzésben tanult. A megyében egy iskolában működik francia és spanyol kéttannyelvű, földrajz viszont csak spanyol nyelven elérhető. Debrecenben van a négy olasz kéttannyelvű gimnázium egyike, az újlatin nyelveken vizsgázók (201) döntő többsége ebben az intézményben érettségizett. Az adatok nemcsak a földrajzoktatás nyelvi változatosságát bizonyítják, de az országos vizsgaszámokkal kapcsolatban leírt hullámzást is tökéletesen visszaadják (7. ábra).

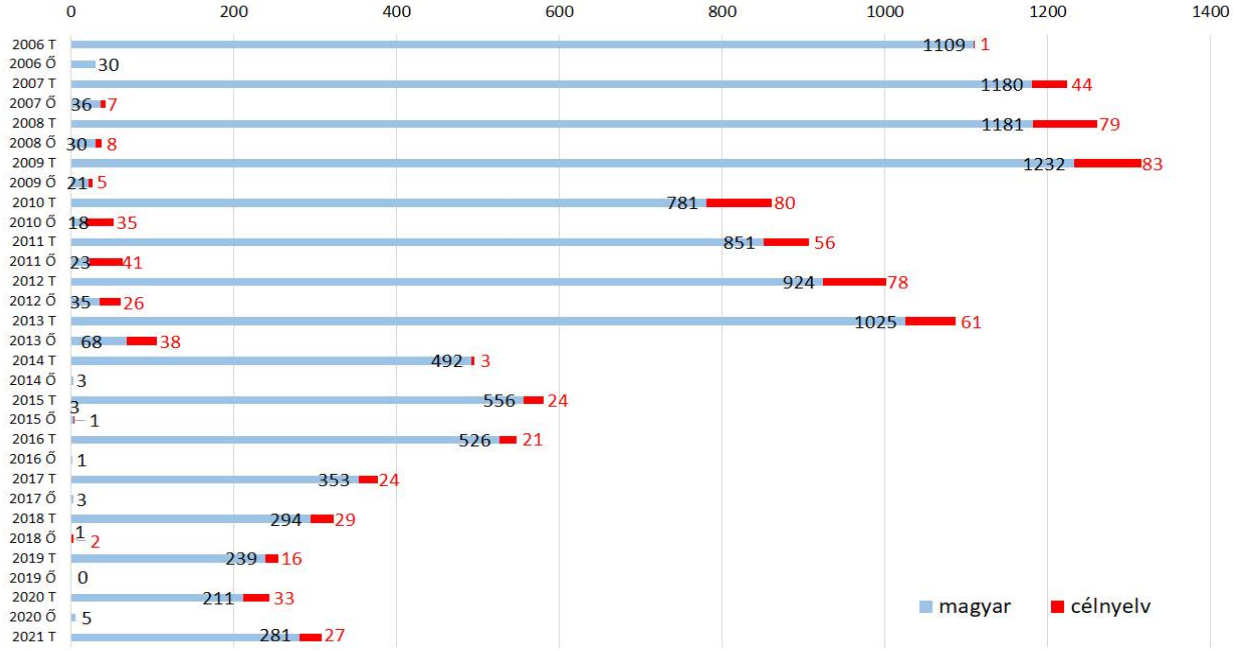
A vizsgált időszak első felét (2006–2013) magasabb vizsgázói létszámok (rendes és előrehozott érettségik, kiegészülve a felnőttoktatással) jellemezték, a célnyelven tett vizsgák érdemjegyátlaga végig 3,5 fölött volt. A tavaszi vizsgaidőszakokban a célnyelven tett érettségik 5–9%-át adták a teljes vizsgaszámnak, de a célnyelven vizsgázók számára az októberi vizsgaidőszakok is népszerűek voltak, a vizsgázók száma négy vizsgaidőszakban is meghaladta 70 főt – ezek jellemzően „négynyelves" vizsgaidőszakok voltak – és egy-egy évben felül is múlták a magyar nyelven tett vizsgák számát (8. ábra.)

2009 tavasza kiemelkedik: mind a magyar, mind a célnyelvű vizsgák száma ekkor volt a legmagasabb (több mint 1300 vizsgázó). A célnyelv szempontjából 2010 hozta a legmagasabb számokat és legjobb arányokat, több mint 110-en vállalkoztak, kétharmaduk ráadásul szakközépiskolás diák volt.

Érdekes, hogy a megyében mindössze 4 fő tett célnyelven emelt szintű földrajz érettségit (mindannyian angolul), közülük hárman egyazon szakközépiskola tanulóiként 2013 tavaszán. Ebben a vizsgaidőszakban ők adták az országban célnyelven emeltezők háromnegyedét (9. ábra).

7. ábra: Középszintű földrajz érettségi vizsgák magyarul és célnyelven Hajdú-Bihar megyében, 2006–2021

Figure 7. Geography intermediate level examinations in Hungarian and in foreign languages in Hajdú-Bihar county, 2006–2021

Saját szerkesztés, forrás: Oktatási Hivatal, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Own editing, source: Educational Authority of Hungary, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

A 2013 utáni időszakban a korábbi számok töredékére esett vissza az érettségi vizsgák száma, ami az eredményekben is megmutatkozott. Az idegen nyelven tett vizsgák száma meglehetősen sporadikussá vált, csak egy-egy kisebb csoport lelkesedése tartott ki a rendes érettségiig. Bár 2020 tavaszától újra lehet előrehozni, még nem lendültek fel a vizsgaszámok, és a járvány miatt kétszer is eltörölt szóbeli híján értelemszerűen az eredmények sem lettek kimutathatóan jobbak.

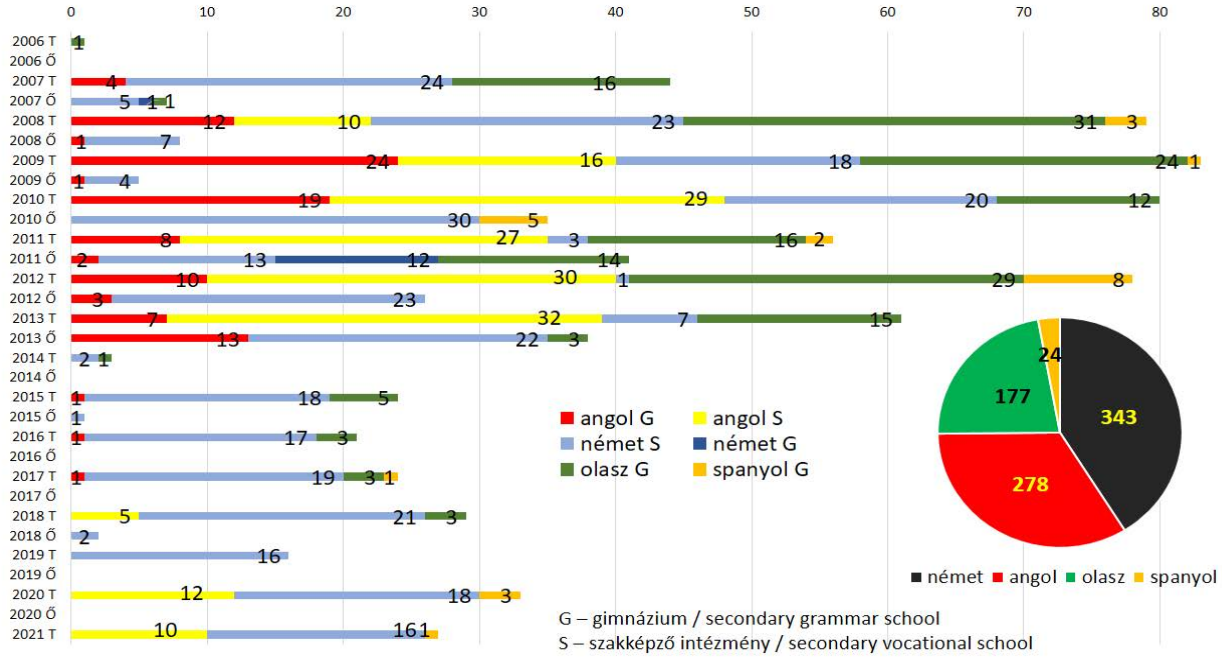
Iskolatípusok és nyelvek terén egyértelmű, hogy az angol nyelvű gimnáziumi és szakközépiskolai (majd szakgimnáziumi, ma technikumi) képzésben érettségizők szinte végig a magyar nyelvű vizsgák átlaga fölött teljesítettek (10. ábra). Nem egyszer közel osztályméretű szakközépiskolai csoportok mentek el előrehozottan érettségizni, jellemzően 4,00 fölötti eredményekkel sok tanulónak ez volt az első érettségi vizsgatapasztalata. Ugyanez a tavaszról tavaszra visszatérően nagy csoportlétszám volt jellemző a német szakközépiskolai képzésre is, de ott az eredmények – vélhetően az alacsonyabb képesség- és motivációs szint miatt – tartósan az átlag alatt maradtak.

A német esetében az előrehozott vizsga kivezetése után is megmaradtak a tavasszal érettségiző csoportok, de amennyivel a magyar átlaga zuhant, szinte ugyanannyival esett a németesek átlaga is, egészen a hármas átlag alá. Ezen tanulók között vélhetően sokkal magasabb volt a „kényszerérettségizők” aránya, mint más nyelvi képzésben. Fontos hozzátenni, hogy 2014 óta csak az angol és német szakgimnáziumi csoportok tudtak valamennyire tartós szereplőivé válni a célnyelvi színtérnek.

Az olaszosok is viszonylag nagy létszámban éltek az érettségi lehetőségével, többnyire ők is előrehozva: eredményeik kisebb-nagyobb távolságot tartva, de a magyar átlagát követték. Spanyol nyelven csak néhány tanuló vizsgázott – igaz, a magyar átlaga fölötti eredményekkel.

8. ábra: Középszintű célnyelvi földrajz érettségi vizsgák nyelvek és iskolatípusok szerinti bontásban Hajdú-Bihar megyében, 2006–2021

Figure 8. Geography intermediate level examinations by foreign languages and school types in Hajdú-Bihar county, 2006–2021

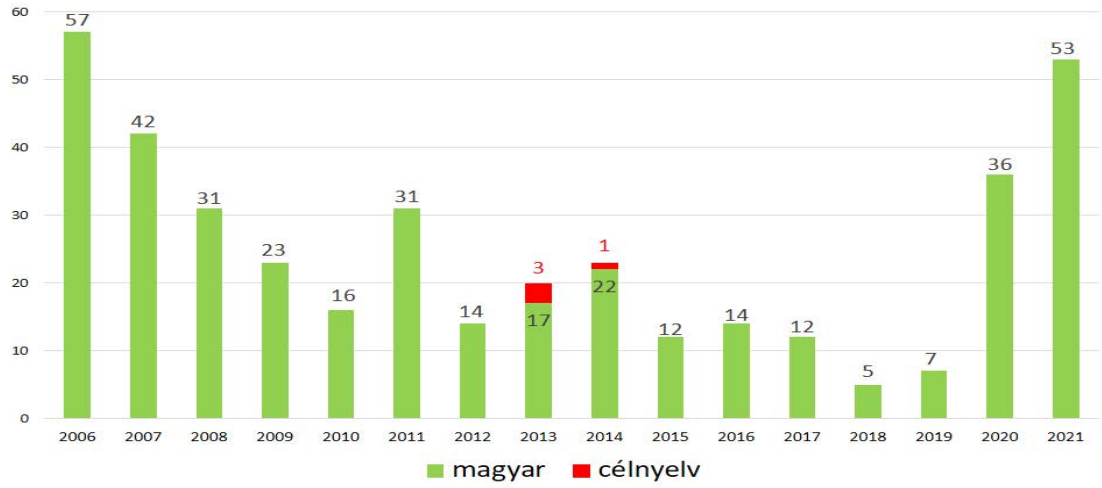
Saját szerkesztés, forrás: Oktatási Hivatal https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Own editing, source: Educational Authority of Hungary, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Az adatsorokból látszik, hogy a földrajzból célnyelven érettségizők jelentős része a magyar nyelvű földrajz érettségik átlagának közelében vagy valamivel felette teljesített. Jelenleg nincs realitása annak, hogy a földrajzból vizsgázók száma éveken belül visszakúszik majd a 2014 előtti időszakra, viszont a kisebb, motiváltabb tanulócsoportok eredményességében ez a „visszatérés" talán hamarabb is bekövetkezhet, sőt egyes iskolák esetében még az sem zárható ki, hogy a célnyelvi földrajz érettségik szintjén a magyar nyelvű földrajz átlaga vagy akár az országos érettségi átlag (3,65) fölé kerüljenek. A földrajzból célnyelven vizsgázók számának növekedését vetítheti előre az a tény, hogy az angol kéttannyelvű képzést folytató technikum 2017-ben, majd 2020-ban további osztályokkal bővült, az olasz nyelvű programot működtető iskola pedig 2018 óta – elsősorban a helyi gazdaságfejlesztés növekvő igényeinek kiszolgálására – már német nyelvi képzést is indíthat. A közelmúltban fellendülést inkább az emelt szint mutatott, a gazdaságtudományi képzések keltette vonzerő Hajdú-Biharban is számottevőnek bizonyult (M. Császár et al., 2021).

9. ábra: Emelt szintű földrajz érettségi vizsgák magyarul és célnyelven Hajdú-Bihar megyében, 2006–2021

Figure 9. Geography advanced level examinations in Hungarian and in foreign languages in Hajdú-Bihar county, 2006–2021

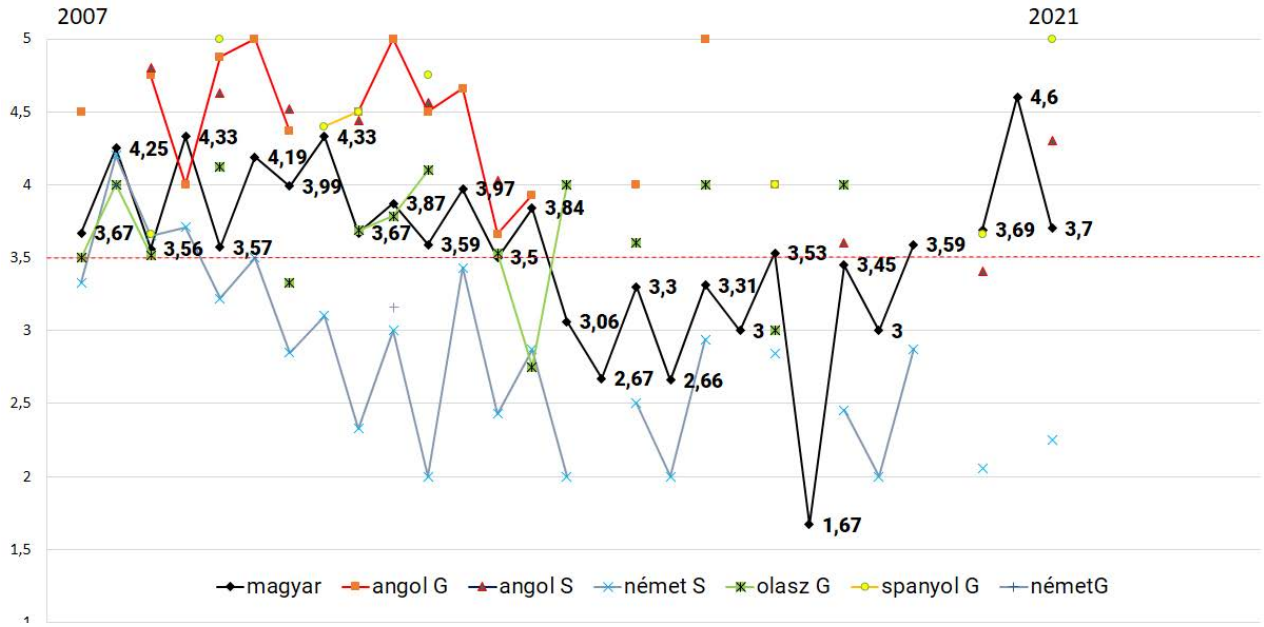

Saját szerkesztés, forrás: Oktatási Hivatal, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Own editing, source: Educational Authority of Hungary, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php)

10. ábra: Középszintű földrajz érettségi vizsgaeredmények átlaga nyelvek és iskolatípusok szerint Hajdú-Bihar megyében, félkövérrel kiemelve a magyar nyelvű vizsgaátlagok, 2007–2021

Figure 10. Geography intermediate level examination results by languages and school types in Hajdú-Bihar county, averages of exams in Hungarian are highlighted in bold, 2007–2021

Saját szerkesztés, forrás: Oktatási Hivatal, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

Own editing, source: Educational Authority of Hungary, https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

KÖVETKEZTETÉSEK

Szaktanári pályafutásom gyakorlatilag teljesen egybeesik a kétszintű bevezetése óta eltelt időszakkal, ezért végigkövettem a tanulmányban bemutatott változásokat. A fenti vizsgálat eredményei nemcsak azt bizonyítják, hogy a földrajz idegen nyelven is népszerű és eredményesen tanulható tárgy, de azt a személyes meggyőződésemet is alátámasztják, hogy tantárgyakat idegen nyelven tanulni hatalmas – de nem teljesíthetetlen – kihívás, különben nem vállalkoztak volna több mint hétezren, hogy földrajzból közép- vagy emelt szinten célnyelven érettségizzenek, ráadásul az országos átlagot többször is meghaladó eredményességgel. Bár a célnyelven vizsgázók csak egy nagyon kicsi szeletét adják a teljes vizsgaszámnak, mögöttük osztályok, szaktanárok, munkaközösségek és kimunkált oktatási gyakorlatok állnak, számos intézménnyel és többezres tanulói létszámokkal, akik a földrajzot – érettségi szándéktól függetlenül – idegen nyelven tanulják.

A tanulói létszámok és eredmények egyértelmű visszaigazolást jelentenek a földrajz célnyelven történő oktatását felvállaló intézmények és szaktanárok munkájának színvonalát és eredményességét illetően, de az érettségi, mint kimeneti szabályozó valójában csak a piramis csúcsa. A célnyelvi földrajzoktatás sikerének, eredményességének megítéléséhez a szaktanári vizsgafelkészítés gyakorlatát is érdemes lenne megvizsgálni, hiszen az iskoláknak és vizsgázóiknak egymástól több ponton is jelentősen eltérő nyelvi környezetekben kell a földrajz érettségi vizsgakövetelményekben megadott céloknak és kimeneti követelményeknek megfelelniük.

Az érettségi tárgyválasztást meghatározó tényezők (tanári munka meggyőző színvonala, taneszközök megléte, tanulói motiváció, intézményi irányítottság, előrehozás lehetősége) a célnyelvi oktatási környezetben fokozottan érvényesülnek, hiszen a tanulók nem az anyanyelvükön vizsgáznak, ebből fakadóan jóval nagyobb bennük a bizonytalanság. A szaktanárok munkája különösen felértékelődik azokban a képzésekben, ahol a célnyelven történő oktatásra írott vagy adaptált tankönyvek, taneszközök nem feltétlenül állnak rendelkezésre, bár az internetes és interaktív digitális tartalmak korában ezek hiánya már nem okoz akkora nehézséget, mint tíz-tizenöt évvel ezelőtt – vagy akár a kétszintű előtti korszakban. Az érettségi követelmények visszahatnak az oktatás menetére, módszereire, ennek megfelelően egy tankönyvhiányos helyzetben nagyobb jelentőséget kapnak az érettségi feladatsorok, amelyek nyelvi és tartalmi szempontból is orientálják a szaktanárt a felkészítés során.

Az érettségi adatok azt bizonyítják, hogy országrésztől, iskolától és nyelvtől függetlenül továbbra is igen sok tanuló választja a földrajzot célnyelven, holott például kéttannyelvűben a kisebb ellenállás felé mozdulva a csak szóbeli vizsgarészből álló célnyelvi civilizáció tárgyat is választhatnák.

Nyilván nem reális azt feltételezni, hogy minden földrajzból érettségiző diák „szerelemből” választja ezt a tárgyat, és az sem életszerű, hogy a többség kényszerből döntene a földrajz mellett. Meggyőződésem szerint a választás megalapozottsága mögött komoly szaktanári felkészültség áll, a tanulók pedig két-három év készülés után elhiszik, hogy rendelkeznek a sikeres teljesítéshez szükséges földrajzi és (szak)nyelvi ismeretekkel.

A tantárgyukat célnyelven tanító szaktanárok munkáját alapvetően egy kettős célrendszer határozza meg: a szaktantárgyi elvárásokat kell összhangba hozni a nyelvoktatási célokkal egy viszonylag szűk órakeretben. A földrajz példáján ez azt jelenti, hogy a tanároknak a nyelvoktatás prioritásait (lehető legmagasabb szintű nyelvtudás elérése, célnyelven történő gondolkodás) kell összhangba hozniuk a földrajz kerettantervi tartalmaival és fejlesztési céljaival. Ez két különböző szaktanári kompetenciát igényel: a jó földrajztanárok még nyelvtudás birtokában sem feltétlenül tudják a tárgyat hatékonyan tanítani idegen nyelven, mint ahogy a magas szintű nyelvtanári szaktudás sem feltétlenül jelent garanciát a tantárgyi érettségire való felkészítés sikerére.

Részben ennek a kettősségnek a feloldására alakult ki a nyelvpedagógiában jól ismert tartalomalapú nyelvoktatás európai és hazai gyakorlata. Noha a földrajzoktatás céljai, az érettségi vizsgakövetelmények, valamint a tartalomalapú nyelvoktatás prioritásai között látszólag feszültség van, az eredmények igazolják, hogy a szaktanárok meg tudják teljesíteni a feladatot és sikeresen fel tudják készíteni az érettségire a tanulókat még akkor is, ha órai gyakorlatuk, munkamódszereik egy teljesen más célrendszer irányába mutatnak.

Meggyőződésem szerint a földrajz idegen nyelven történő tanításának-tanulásának a valódi értékeit és eredményeit a szakma nem igazán látja, az oktatásirányítás pedig a statisztikai adatszolgáltatáson túlmenően már nem tartja feladatának a célnyelvi vizsgák eredményességének disszeminációját, láthatóbbá tételét. A vizsgaszervezésben, a követelmények meghatározásában és érvényesítésében mindenkire azonos feltételek vonatkoznak, ami ugyan biztosítja az eredmények összevethetőségét, de kicsit intézményesíti is a rendszer tehetetlenségét és a célnyelvi érettségik marginális jellegét.

Még ha olyan törekvés nem is lesz, ami az egységesség „meghajlításával" – legyen szó a vizsgakövetelmények és a topográfiai névanyag fordításáról vagy a célnyelvi atlasz használatának engedélyezéséről – megpróbálja majd figyelembe venni e képzési formák egyedi vonásait, az új érettségi koncepciója (Neumann, 2021) talán valamennyivel jobban illeszkedik majd a célnyelvű földrajztanítás iskolai gyakorlatához, és még többen választják érettségi tárgyként a földrajzot.

IRODALOMJEGYZÉK

Horváth, Zs., & Lukács, J. (2005). A kétszintű érettségi vizsga. *Új Pedagógiai Szemle*, *55*(4). https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/a-ketszintu-erettsegi-vizsga

Katona, Á., & Farsang, A. (2012). Bilingvális földrajzoktatás – a földrajzi ismeretátadás hatékonysága idegen nyelven. *A földrajz tanítása*, *20*(1), 20–27.

Kozma, G., Dézsi, Gy., & Teperics, K. (2014). Az alap- és középfokú oktatási intézmények térbeli elhelyezkedésének változása Debrecenben 1939 és 2013 között. *Modern Geográfia, 9*(4), 93–105.

Láng, Gy. (2014). *Érettségi vizsgatárgyak elemzése – 2009–2012 tavaszi vizsgaidőszakok – Földrajz.* Oktatási Hivatal. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/tamop318/erettsegi_vizsgatargyak_elemzese/foldrajz.pdf

M. Császár, Zs., Teperics, K., & Köves, K. (2021). Nemzetközi hallgatói mobilitás a magyar felsőoktatásban. *Modern Geográfia, 16*(2), 67–86.

Neumann, V. (2021). Megőrizve megújítani – A földrajz érettségi vizsga új vonásai. *GeoMetodika*, *5*(3), 95–100.

Teperics, K. (2011). Korszerű társadalomföldrajzi ismeretek a földrajzoktatásban. *Földrajzi Közlemények. 2011. 135. 2.* pp. 147–155.

Teperics, K. (2015). A közép- és emeltszintű földrajz érettségi. In Teperics, K., Sáriné Gál, E., Németh, G., Sütő, L., & Homoki, E., *Földrajztanítás – válogatott módszertani fejezetek.* (pp. 209-220). Debreceni Egyetemi Kiadó.

Ütőné Visi, J. (2004). A kétszintű érettségi tantárgyi vonatkozásai. *Iskolakultúra, 14*(11), 89–98.

Ütőné, Visi J. (2006) Az átalakuló földrajzoktatás – változó érettségi vizsga. In Horváth Zs., & Lukács J., *Új érettségi Magyarországon – Honnan, hová, hogyan? Egy folyamat állomásai.* Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.

Ütőné Visi, J. (2008). A kétszintű érettségi kihívásai a földrajz tantárgyban. In Bánkuti, Zs., & Lukács, J., *Tanulmányok az érettségiről. Hatásvizsgálat, tantárgyi vizsgák értékelése, feladatfejlesztés.* (pp. 273–286). Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.

Ütőné Visi, J. (2019). Gondolatok a földrajz érettségiről a vizsgázók számának tükrében. *GeoMetodika*, 2019. november 1. https://geometodika.hu/2019/11/01/gondolatok-a-foldrajz-erettsegirol-a-vizsgazok-szamanak-tukreben/

Ütőné Visi, J. (2020). Előrehozott érettségi újratöltve. *GeoMetodika*, 2020. február 2. https://geometodika.hu/2020/02/02/elorehozott-erettsegi-ujratoltve/

Ütőné Visi, J. (2021). Érettségi gyorsjelentés 2021. *GeoMetodika*, 2021. május 17.) https://geometodika.hu/2021/05/17/erettsegi-gyorsjelentes-2021/)

Vámos, Á. (2007). Kétszintű érettségi vizsga a két tanítási nyelvű középiskolákban. *Új Pedagógiai Szemle, 57*(3–4). https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ketszintu-erettsegi-vizsga-a-ket-tanitasi-nyelvu-kozepiskolakban

Az Oktatási Hivatal nyilvános adatbázisai, statisztikai jelentései:

https://www.ketszintu.hu/publicstat.php

https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/feladatsorok

https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/prezentaciok_tanulmanyok

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licence-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

